

Наталія Омельченко

к.філос.н., доцент кафедри соціології ЗНУ

Тая Штаняук

студентка 5 курсу факультету соціології та управління ЗНУ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В роботі досліджується етимологічне поняття «толерантність», яке досліджується з точки зору соціальних відносин. Аналізуються різні види толерантності – економічна, політична, соціальна, релігійна, етнічна, культурна, а також здійснюється їх емпіричний аналіз в умовах сучасного українського суспільства.

Ключові слова: толерантність, соціальні мережі, соціальні відносини.

В другій половині ХХ століття відбувся перехід людства до якісно нового етапу свого розвитку – інформаційного суспільства, що було викликано цілим рядом взаємопов'язаних причин і мало значний вплив на всі сфери життєдіяльності національних суспільств і формування глобального суспільства.

В соціальній сфері дані зміни призвели до значного збільшення кількості і якості соціальних зв'язків, як окремого індивіда, так і різноманітних спільнот, що дало можливість розглядати їх як соціальні мережі, а структуру сучасного суспільства як мережеву, де основою зв'язків між індивідами є не історична, класова або національна спільність, а власні інтереси. Така структура є достатньо динамічною і різнонаправленою. Це призводить до того, що виникає необхідність узгодження різноманітних інтересів для підтримання цілісності структури суспільства і зменшення соціальної напруги, пошуку безконфліктних шляхів співіснування, подолання «інаковості» як атрибута багатовимірною соціального простору.

Тому, для формування сучасного суспільства невід'ємною складовою, на наш погляд, стала толерантність, як здатність одного індивіда поважати думки і погляди іншого, незалежно від того, співпадають вони з його власними чи ні. Саме толерантність можна вважати тим системоутворюючим чинником, що призвів до формування соціальних мереж в тому вигляді, в якому вони існують в сучасному суспільстві.

Проблемна ситуація дослідження полягає в тому, що соціальна структура сучасного суспільства зазнає впливу з боку

трансформаційних процесів, які приводять до формування соціальних мереж, як особливого компоненту даної структури, при цьому, головний акцент в їх вивченні робиться на аналізі сукупності тих зв'язків, які формуються між акторами соціальної мережі, тобто на соціальних взаємовідносинах. Актори в соціальній мережі взаємодіють не на основі певних формальних зв'язків, а виходячи з власних потреб і інтересів. Разом з тим, кожний актор наділений власними індивідуальними характеристиками – атрибутами. Це призводить до того, що вузлами однієї і тієї ж мережі можуть стати індивіди з різними політичними, культурними, економічними поглядами, різного соціального положення, представники різних етносів, релігій і тому подібне.

Така ситуація і викликає потребу в толерантності, як певній світоглядній передумові формування та здійснення процесу соціальних комунікацій, що дає можливість кожному індивіду взаємодіяти з найбільш широким колом людей і, завдяки цьому, реалізовувати власні інтереси в найповнішому об'ємі.

Метою статті є дослідження процесу формування соціальних мереж на основі толерантності, визначення основних передумов та характеристик формування соціальних мереж та ролі толерантності в даному процесі, виокремлення та аналіз тих чинників, котрі безпосередньо впливають на рівень толерантності акторів.

Толерантність в соціальних мережах розуміється як певна соціальна якість акторів, що є вузлами соціальної мережі, пов'язану з активною позицією доброзичливого та ненасильницького відношення до інших акторів даної мережі, що активізує міжособистісну та міжгрупову взаємодію, сприяючи формуванню та поглибленню соціальних взаємовідносин.

Так як роль толерантності в процесі формування соціальних мереж є маловивченою. Толерантність як наукова категорія має доволі довгу історію вивчення, але сутність вказаного феномену неодноразово змінювалася та в сучасній науці до цього часу не існує єдиної теорії, що пояснюватиме сутність толерантності. Дослідження ж соціальних мереж як категорії соціогуманітарного знання розпочалося лише з початку ХХ століття та розвивалося завдяки працям таких вчених як Дж. Барнс, А. Бейвалс, Ф. Хайдер, М. Кастельс та ін. Розглядаючи сутність толерант-

Толерантність в процесі формування соціальних мереж в сучасному суспільстві

ності в процесі формування соціальних мереж, можна говорити про те, що дана проблематика складає предметне поле для подальших наукових досліджень, котрі в сучасній науці будуються навколо теорії соціального капіталу (Н. Победа, Р. Роуз, Р. Інглегарт).

Результати теоретичного аналізу засвідчують, що поняття «толерантність» на сьогоднішній день є достатньо розмитим та приблизним. Про такий стан речей свідчать і результати проведеного емпіричного дослідження, що мало форму експертного опитування. Отримані дані вказують на відсутність серед експертів єдності у визначенні дефініції толерантності. Так, одні експерти визначають толерантність як певну соціальну установку, що має характер добровільного індивідуального вибору, котра не навязується, а набувається через виховання, інформацію і особистий життєвий досвід (32%), інші – як один з головних елементів моральної культури людства, що виступає важливою умовою виживання і подальшого розвитку цивілізації, морально-правовий механізм регуляції поведінки людей (28%), треті – як багаторівневе комунікативне явище, що сприяє взаєморозумінню, довірі, активізує міжгрупову та міжособову взаємодію (20%). Крім того, експерти визначають толерантність, і як добровільну згоду на взаємну терпимість різноманітних суб'єктів та засіб зняття конфлікту, і розвиток форм взаємодій в людському суспільстві. Такий діапазон визначень поняття «толерантність» свідчить про складність та проблематичність визначення суті толерантності як певної характеристики як окремої особи, так і міжлюдських відносин.

Тому, для визначення суті толерантності більш ефективним буде дослідження безпосередніх проявів толерантності у людських відносинах. До особистісних характеристик толерантної людини експерти відносять наступні: неагресивність (64%), доброзичливість (56%), лояльність (48%), емпатія (32%), активність (28%), конформізм (24%). Серед поведінкових характеристик толерантної особи виділяють такі як – прийняття та повага чужої точки зору (80%), терпимість по відношенню до Іншого (48%), визнання прав і свобод людини (44%), визнання культурного плюралізму (44%), ненасильницька дія (32%) та недискримінаційне відношення (20%).

Визначивши основні прояви толерантної поведінки, можна проаналізувати рівень толерантності українців залежно від її виду.

1. Політична толерантність. Відповідно до результатів дослідження, 40% опитаних експертів визначають рівень політичної толерантності як середній, 52% як низький, а 8% як дуже низький. Тобто, як видно з отриманих результатів, більше половини респондентів вважають, що рівень політичної толерантності в Україні є недостатнім. Найбільшою мірою політична толерантність серед українців проявляється по відношенню до себе (76%) та до політичної системи (24%). Така ситуація свідчить про те, що найбільше українці у політичній сфері довіряють саме своїм поглядам, переконанням та, в більшості, задоволені тією політичною системою, що існує у країні. Але толерантність по відношенню до інститутів влади та інших учасників політичного життя, на думку експертів, фактично відсутня. Погіршує ситуацію в політичній сфері ще й той факт, що рівень політичної толерантності серед представників правлячої еліти 84% респондентів визначили як низький.

Таким чином, можна говорити про те, що низький рівень толерантних відносин, котрий демонструють по відношенню один до одного представники конкуруючих політичних сил, переноситься і у суспільство в цілому, де конфліктні відносини між прихильниками різних політичних сил підтримуються та поглиблюються за допомогою різноманітних піар-акцій. Така ситуація в політичній сфері призводить до того, що 96% експертів визначають відносини, що склалися в данній сфері як інтолерантні, і лише 4% як толерантні. Варто зазначити, що вказані 4% складають представники політичних партій.

Отже, ситуацію з толерантністю, що склалася в політичній сфері, можна визначити як складну, а формування толерантних відносин у політиці як одне з першочергових завдань, про що свідчать не лише результати даного соціологічного дослідження, а й та ситуація, котру ми спостерігаємо на сьогодні в Україні.

2. Економічна толерантність. Що стосується рівня толерантності в економічній сфері, то 52% опитаних експертів визначають його як середній, 40% – як низький та 8% – як дуже низький. Як і у випадку з політичною толерантністю, ситуація, що склалася в економічній сфері також є доволі складною, але, все ж таки, дещо

Толерантність в процесі формування соціальних мереж в сучасному суспільстві

кращою. На думку респондентів, в сучасному українському суспільстві найбільш яскраво економічна толерантність проявляється у взаємовідносинах між власниками співпрацюючих підприємств (36%), працівників одного підприємства (36%) та працівників підприємств, що співробітничують (20%). Така ситуація є цілком зрозумілою, адже у людей, що об'єднані в одну групу досягненням певної мети, формується відчуття спільності, тобто відчуття «Ми», а по відношенню до групи, представником якої є сам індивід, інтолерантно відноситися він не може, бо це означало б неприйняття власних поглядів.

Основою сучасної економіки, як відомо, є приватна власність. Стосовно нетерпимості по відношенню до приватної власності та її господарів в українському суспільстві 76% експертів вважають, що така нетерпимість існує, але лише серед найбільш малозабезпечених верств суспільства, а на думку 24% опитаних така нетерпимість існує лише по відношенню до господарів крупної власності. Таким чином, можна говорити проте, що основою інтолерантної поведінки в економічній сфері є значний розрив в економічних статках між багатими і бідними, тобто значне соціальне розшарування за критерієм доходів.

Виходячи з такого стану речей, 64% респондентів визначають відносини в економічній сфері як інтолерантні, а 32% – як толерантні.

Отже, ситуація з економічною толерантністю є дещо кращою порівняно з політичною, але, все ж таки, доволі складною. Поліпшенню такої ситуації сприятиме зменшення розриву між багатими та бідними, становлення сильного та багаточисельного середнього класу та загальне підвищення рівня життя населення.

3. Етнічна толерантність. Відповідно до результатів дослідження 40% опитаних визначають рівень етнічної толерантності як високий, 52% – як середній та 8% – як низький. Виходячи з цього, ми бачимо, що ситуація з етнічною толерантністю в Україні є значно кращою ніж з політичною та економічною. Про це свідчить також той факт, що 56% експертів вважають, що в масовій свідомості українців по відношенню до інших національностей домінує установка на зближення, а на думку 36% опитаних домінуючою є установка на ігнорування представників інших національностей. Стосовно рівня дистанціювання українців по відношенню до представників інших національностей, то

100% респондентів вважають, що по відношенню до слов'ян домінує відкритість, ксенофобію українці не проявляють до жодної народності, але 44% українців проявляють ізольованість до циган, 40% – до африканців та 24% – до арабів.

Таким чином, можна говорити про те, що рівень етнічної толерантності серед українців є одним з найбільш високих порівняно з іншими видами толерантності, але певні негативні етнічні стереотипи на даний момент все ж таки існують.

4. Релігійна толерантність. Не дивлячись на доволі складну ситуацію в релігійній сфері, 44% експертів визначають рівень релігійної толерантності як високий, а 56% – як середній. Отримані дані свідчать про те, що саме релігійну сферу життєдіяльності українського суспільства опитані експерти вважають найбільш толерантною, а конфесіональний склад населення визначають як такий, що має декілька найбільш впливових конфесій (76%). Разом з тим, 68% респондентів характеризують відносини між конфесіями як складні, але терпимі, а 28% навіть як дружні та стабільні.

Найвищий рівень толерантності українці демонструють по відношенню до православних (76%) та католиків (51%). Рівень релігійної толерантності до таких релігій як мусульманство, буддизм та іудаїзм експерти визначають як середній, що підтверджують 64%, 68% та 68% відповідно. Що стосується відношення українців до релігійних сект, то 48% українців відносяться до них нейтрально, тобто ігнорують дану тему, а 28% не підтримують діяльність сект, але до сектантів відносяться терпимо.

Таким чином, проаналізувавши релігійну толерантність, можна говорити проте, що її рівень є доволі високим, тому що в Україні релігія не відіграє першочергової ролі та напряду не впливає на якість життя населення, а є виключно духовною сферою життя.

5. Соціальна толерантність. Відповідно до отриманих результатів, 64% експертів визначають рівень соціальної толерантності як середній, а 36% – як низький. Одним з проявів соціальної толерантності є рівень розвитку соціального партнерства, яке, на думку експертів, в українському суспільстві розвинуте лише серед найбільш освічених верств населення (60%) та серед найбільш матеріально забезпечених верств

Толерантність в процесі формування соціальних мереж в сучасному суспільстві

населення (28%). Отже, рівень соціальної толерантності в українському суспільстві не є достатнім та потребує консолідації різних верств суспільства та підвищення соціального партнерства серед усіх прошарків українського суспільства.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати стосовно рівня толерантності в різних сферах життєдіяльності сучасного українського суспільства, можна констатувати той факт, що вищий рівень толерантності спостерігається в таких сферах як релігія, культура та етнічна сфера, а економіка, політика та соціальна сфера є тими галузями суспільного життя, в яких толерантність проявляється значно меншою мірою. Такий стан речей можна пояснити виходячи з гіпотези прикладного дослідження в якій йдеться про те, що рівень толерантності збільшується у економічно та соціально благополучних суспільствах та зменшується пропорційно погіршенню стану життєдіяльності суспільства. Тобто, люди є толерантними по відношенню до інших тільки у випадку високого рівня матеріальної та соціальної забезпеченості.

В Україні ж, ситуація в політичній, економічній та соціальній сферах є вкрай нестабільною. Так, по даним опитування, серед українців на даний момент найбільш поширеними соціальними настроями є тривога (64%), байдужість (24%), а 8% громадян, на думку експертів, відчувають страх. Такі соціальні настрої як оптимізм або впевненість, що є показниками соціального благополуччя суспільства серед масових настроїв українців відсутні. Разом з тим, громадян турбують такі проблеми як відсутність ясних цілей, орієнтирів розвитку країни (64%), бідність людей, низька заробітна плата (64%), криза моралі, культури (52%), зростання цін (48%), слабкість державної влади (32%) тощо.

Таким чином, в політичній, економічній та соціальній сферах на даний момент спостерігаються кризові явища, що негативно позначається на рівні толерантності в зазначених сферах. Разом з тим, ситуація в етнічній та релігійній сферах є значно стабільнішою, відповідно і рівень толерантності тут вищий. Тому, запорукою високого рівня толерантності в суспільстві є його стабільність та благополуччя.

Оскільки рівень толерантності в сучасному українському суспільстві експерти визначили переважно як низький, то необхідним постає аналіз рівня інтолерантної поведінки. На

думку респондентів, рівень інтолерантної поведінки серед українців є середнім (72%), хоча 20% опитаних визначають його як високий. В Західних країнах, рівень інтолерантної поведінки експерти визначають як середній (32%) або низький (56%). Найбільш поширеними проявами інтолерантної поведінки серед українців є глузування (80%), використання образливої лексики (68%), зневага (68%) та дискримінація (40%). Причинами ж такого поводження, на думку експертів, є низький рівень особистісної культури (80%), наявність негативних стереотипів (72%), маніпуляції з боку зацікавлених груп (44%) та низький рівень добробуту населення (40%).

Отже, ми бачимо, що, на думку опитаних експертів, рівень інтолерантної поведінки в країнах Заходу є нижчим порівняно з Україною. Такі дані також підтверджують гіпотезу про те, що у більш розвинених та матеріально благополучних суспільствах рівень толерантності є вищим. Крім того, що стосується Західних країн, то толерантне суспільство їм вдалося сформувати завдяки дотриманню прав людини (56%), наявності толерантної політичної культури (44%), високому рівню добробуту (40%), наявності громадянського суспільства (40%) та активності осіб, котрі займаються формуванням толерантності (36%).

Для України, в свою чергу, формування толерантного суспільства також є одним з першочергових завдань (74%). Такі дані, підтверджує і той факт, що всі респонденти одноголосно сходяться в тому, що Україні потрібна відповідна програма по формуванню та розвиткові толерантності. Що ж стосується питання про агентів формування толерантності, то головними з них є сім'я (52%), сам індивід (24%) та школа, ВУЗ (16%).

Цікавим є той факт, що школа, яка дає дитині знання, формує її кругозір та є одним з основних агентів соціалізації дитини в середньому з 6 до 17 років відіграє таку незначну роль в формуванні толерантності. Це може бути пов'язано з тим, що, на думку експертів, сучасна освіта поки не направлена на формування толерантної особистості, але необхідні програми вже впроваджуються (64%). Разом з тим, першочерговими завданнями направленими на формування толерантності за допомогою освіти є розробка методики викладання толерантності (88%), підвищення рівня підготовки педагогів (68%), розробка нових

Толерантність в процесі формування соціальних мереж в сучасному суспільстві

освітніх технологій (44%) та використання соціально-психологічних тренінгів (36%).

Окрім підвищення ролі освіти в формуванні толерантності в сучасному суспільстві важливою є і участь держави в даному процесі, яка, перш за все, повинна приймати та забезпечувати виконання відповідних законів та програм по формуванню толерантності. На сьогоднішній же день, експерти визначають кількісний рівень законодавства України в сфері толерантності як середній (56%) або низький (28%), а якісний як низький (56%) та дуже низький (20%). Таким чином, можна говорити про те, що на даний момент вищі та місцеві органи влади приділяють недостатньо уваги проблемі розвитку толерантних відносин в Україні..

Важливим питанням, що також входить до компетенції державної влади є впровадження покарання за інтолерантну поведінку як окремої статті в судочинстві. Так, 72% опитаних експертів вважають, що таке покарання має існувати, але лише в найбільш тяжких випадках, а на думку 15% покарання за інтолерантну поведінку повинно існувати незалежно від ступеня тяжкості правопорушення. При цьому, стосовно суворості покарання, то 40% вважають, що це повинно бути адміністративне покарання в формі штрафу, 28% – адміністративне покарання у вигляді громадських робіт та 28% – суспільний осуд.

Таким чином, спираючись на результати дослідження, можна говорити про те, що на сьогоднішній день формування толерантності відбувається за рахунок зусиль сім'ї або ж самого індивіда, а роль освіти та держави в даному процесі є незначною. Тобто формування толерантної особи в Україні має стихійний, а не централізований характер та залежить, переважно, від зусиль та бажання окремого індивіда або його сім'ї. Тому, необхідним постає розробка та впровадження державної програми розвитку толерантності та відповідних навчальних програм.

Разом з тим, 76% респондентів відзначають позитивну динаміку зростання рівня толерантності українців за останнє десятиріччя. Такі данні свідчать про зростання інтересу до толерантності як завдяки працям вчених, так і усвідомленню необхідності толерантного поводження, як запоруки успіху існування у сучасному світі соціальних мереж, де групові рамки є досить розмитими, а кількість соціальних комунікацій величезною.

Звертаючись до групової структури українського суспільства, можна прослідкувати динаміку рівня найбільш проблемних видів толерантності (політичної та економічної) серед професійних груп населення України. Так, високий рівень політичної толерантності проявляють професіонали найвищого рівня влади, управління, кваліфікації (84%), професіонали більш низького рівня кваліфікації, влади й управління (72%) та працівники нефізичної праці, рядові представники адміністративних органів, сфери торгівлі, обслуговування, комерції (60%). Зі зменшенням рівня доходів та соціального положення населення зменшується і рівень політичної толерантності. Так, серед дрібних приватних власників, а також зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, фермерів проявляють політичну толерантність 32%, технічного персоналу без вищої або середньої фахової освіти, керівників нижчої ланки серед зайнятих фізичною працею найманих робітників – 16%, кваліфікованих працівників фізичної праці в промисловості, будівництві, на транспорті – 32% та напів-і некваліфікованих працівників фізичної праці в промисловості й сільському господарстві – 8%. Аналогічною, з невеликою розбіжністю у відсотках, є і ситуація з економічною толерантністю.

Наведені дані ще раз демонструють тісний зв'язок між рівнем толерантності та рівнем соціального і економічного добробуту суспільства і підтверджують гіпотезу про те, що чим вищими є освіченість та кількість доходів індивідів, тим більшим є рівень їх толерантності.

Таким чином, можна констатувати той факт, що толерантні відносини на даний момент знаходяться на низькому рівні, особливо в політичній, економічній та соціальній сферах. Дещо кращою є ситуація з релігійною, етнічною та культурною толерантністю, котрі мають середній рівень розвитку. Така ситуація пов'язана з відсутністю стабільності у сучасному українському суспільстві та прогресуючими кризовими явищами, недостатнім рівнем життя більшості населення та відсутністю чітких, цілеспрямованих дій з боку держави. Разом з тим, спостерігається позитивна динаміка збільшення рівня толерантності, яке відбувається за рахунок підвищення рівня життя громадян за останнє десятиріччя, значного зростання рівня освіченості населення, а відповідно і особистісної культури та світових процесів глоба-

Толерантність в процесі формування соціальних мереж в сучасному суспільстві

лізації, котрі відкривають українцям доступ до країн, в яких толерантні відносини є більш розвиненими.

Омельченко Н., Штапаук Т. Толерантность в процессе формирования социальных сетей в современном обществе

В работе исследуется этимологическое содержание понятия «толерантность», где последнее рассматривается сквозь призму социальных отношений. Подвергаются теоретическому осмыслению различные виды толерантности – экономическая, политическая, социальная, религиозная, этническая, культурная, а также осуществляется их эмпирический анализ в условиях современного украинского общества.

Ключевые слова: толерантность, социальные сети, социальные отношения.

Omelchenko N., Shtapauk T. Tolerance in social networks formation in modern society

Etymological content of the concept «tolerance» is examined in the light of social relations is investigated in the given work. Different types of tolerance – economic, political, social, religions, ethnic, cultural are subjected to theoretical comprehension. Their empiric analysis in the conditions of contemporary Ukrainian society is accomplished.

Keywords: tolerance, social networks, social relations.